

næppe kan gøre krav på gyldighed for de første 10-15 år af Viskovatys politiske karriere.

De kildekritiske problemer bliver ikke mindre af de modsigelser, som værket indeholder i almindelighed, og den måde, hvorpå især afsnittet om Moskva-staten fremtræder. Her er kortere og længere passager, som ingen forbindelse har med nærmest foregående eller efterfølgende afsnit, men som fortsætter sider længere fremme. Fritz Epstein, der stod for den tyske udgave, søgte at forklare denne omstændighed ved at forudsætte, at der har eksisteret en sammenhængende geografisk beskrivelse, hvorfra forfatteren for tilfældet har citeret længere afsnit, som han yderligere har kommenteret.

Det ligger imidlertid nær at foreslå en anden løsning. Der er almindelig enighed om, at det manuskript, man fandt i Hannover, er ukollationerede afskrifter efter et tabt forlæg – tilmed meget sjuskede afskrifter. Er det ikke nærliggende at antage, at afskriveren har haft vanskeligheder ikke blot med selve teksten, men også med retableringen af den orden, som originalmanuskriptets ark har haft? Hvis denne løsning er rigtig, kan von Staden ikke dadles for, at hans optegnelser fremtræder *wonderfully disjointed* (Espe. s. v.).

Thomas Espers oversættelse af von Staden's optegnelser synes i det store og hele dækkende, noter og kommentarer få, men tilstrækkelige, således at bogen fremtræder som en let læselig introduktion til den videnskabelige udgave HEINRICH VON STADEN: *Aufzeichnungen über den Moskauer Staat. Nach der Handschrift des Preussischen Staatsarchivs in Hannover hrsg. von Fritz T. Epstein*. 1. oplag Hamburg 1930, 2. oplag Hamburg 1964 (= Universität Hamburg. *Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandskunde* Band 34. Reihe A. *Rechts- und Staatswissenschaften* Band 5).

KNUD RASMUSSEN

C. H. ALEXANDROWICZ: *An Introduction to the History of the Law of Nations in the East Indies, 16th, 17th and 18th Centuries*. Oxford, Clarendon Press, 1967. viii + 259 s. 48 sh.

Forfatteren har i denne bog sat sig en interessant opgave. Han vil vise at de europæisk-asiatiske interstatslige forbindelser i den europæiske ekspansions tidsalder har deres plads i folkeretten. Han ønsker dermed på én gang at vende sig mod den opfattelse, at den europæiske ekspansion fandt sted i et juridisk tomrum blandt uciviliserede folkeslag, og mod denne opfattelses kontrapunkt, at de vestlige kolonialister fór frem uden hensyn til de eksisterende retsforhold. Han plæderer for sin tese som en sagfører, hans kilder er juristens, traktaterne og de klassiske folkeretslærere, og han vinder sin sag. Det resultat er måske mere overraskende for juristen end for historikeren, der vel vil være tilbøjelig til resigneret at konstatere, at erobrere altid har retsgrundlaget i orden.

Men problemstillingen er skæv. Forf. har villet yde sit bidrag til nyvurderingen af det før-koloniale Asien ved at indplacere de interstatslige forbindelser i tidens folkeret, men han opnår kun at indplacere dem i tidens *europæiske* folkeret. Det er interessant, at europæerne betragtede de asiatiske fyrster som suveræne forhandlingspartnere, men hvordan betragtede de asiatiske fyrster europæerne?

Det spørgsmål lader sig ikke besvare ved selv den mest minutøse analyse af de traktater, der er bevaret i de europæiske arkiver, og af de europæiske folkeretslærere, og så længe det ikke søges besvaret, er det ukorrekt at tale om den folkeretlige situation uden til stadighed at understrege, at vi kun kender den europæiske opfattelse af denne situation.

Skævheden hænger sammen med forf.s metode, idet han som kilder bruger traktaterne efter deres ordlyd uden hensyn til den sammenhæng, i hvilken de er blevet til. Et slående eksempel på de faldgruber, denne metode fører med sig, er forf.s analyse af traktaten af 1631 mellem Persien og Nederlandene. Det er en interessant traktat, bl. a. fordi den indeholder et meget klart eksempel på en europæisk stats indrømmelse af særrettigheder til en asiatisk fyrstes undersåtter, særrettigheder som en senere tid betragtede som karakteristiske for de såkaldt »ulige« traktater, og forf. ofrer den da også en indgående omtale. Kun beklageligt, at den mand, der forhandlede på shahens vegne, van Hasel, næppe var befuldmægtiget dertil. Traktaten kan højst være en kilde til en europæisk tankegang, shahen har været lykkeligt uvidende om dens eksistens.

En anden alvorlig svaghed i bogen er, at forholdet til Osmannerriget lades ganske ude af betragtning. Denne begrænsning er praktisk begrundet, men fatal i den foreliggende sammenhæng, for det er utvivlsomt netop dér, man må søge oprindelsen til og udformningen af de retsnormer og institutioner, der, før egentlige erobringer fandt sted, udgjorde rammen om den europæiske aktivitet i ikke-kristne områder. Det træder tydeligt frem, når man læser de tidlige engelske traktater med asiatiske fyrster, f. eks. den aftale med sultanen af Achin af 1601, som forf. gentagne gange henviser til. Forf. gør ikke opmærksom på og er måske ikke opmærksom på, at denne som flere andre traktater fra samme periode viser nøje, til dels verbal, overensstemmelse med den engelsk-tyrkiske kapitulation af 1583.

Bogens vigtigste resultat er i virkeligheden påvisningen af kontinuitetsbruddet i den europæiske folkeretlige opfattelse ved overgangen fra det 18. til det 19. årh., men i sin begejstring for den naturretlig universalisme overser han, at de asiatiske fyrster måske ikke delte de smukke tanker. Retfærdigvis bør det dog tilføjes, at forf. i en afhandling i *Annales E.S.C.*, offentliggjort i 1964, men tilsyneladende skrevet senere end denne bog, er trængt dybere ind i spørgsmålet om traktaterne som retskilder og som kilder for historikeren.

NIELS STEENSGAARD

Examen confessionis fidei synodi Upsalensis in regno Sueciae anno Domini 1593 celebratae auctore Laurentio Nicolai Norvego S. J. Edidit OLUF KOLSRUD. *Norvegia Sacra XXII*. Oslo, Universitetsforlaget, 1965. viii + 162 s.

I de udenlandske biblioteker og arkiver er det stadig muligt at finde manuskripter, som er af væsentlig betydning for de nordiske lande. Et sådant er jesuiterpateren Laurentius Nicolai Norvegius' gendrivelse af Uppsalamødets beslutninger. I modsætning til hans polemiske skrifter med sigte på Danmark-Norge